

Nemes Nagy József

Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben

A teljes szöveg megjelenési helye: Nemes Nagy J. 1996 Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben „*Földrajzi Közlemények*” 1. sz. pp. 31-48.

A piacgazdasági átmenet: a területi arányok „helyreállítása”

A rendszerváltozás a társadalom minden szegmensét és metszetét átalakítja, tagolja. A polarizált metszetek egyike az ország területi tagoltsága is. Néhány éves távon rendkívül ritkán előforduló, alapvető változások figyelhetők meg a térszerkezetben. A főváros-vidék dualizmus, a Nyugat-Kelet regionális megosztottság, a gazdasági alapú települési differenciálódás egyaránt magában hordozza a felzárkózás potenciális csomópontjait, de az elmaradottságnak és a depresszióknak a megfordíthatatlanság határához közeledő tereit is.

A tagolt tereket kialakító folyamatok átfogóak és tömegesek. 1995 közepén, bár térben egyenlőtlen eloszlásban, de közvetett hatásaiban mindenütt jelenlévő módon már több, mint 1,1 millió gazdasági szereplő (cég, egyéni vállalkozó, költségvetési és non-profit intézmény) tevékenysége formálja a gazdasági teret. A gazdaság szervezeti átalakulása, a privatizáció, a kárpótlás azonban eltérő térségi, települési hatásokkal jár, differenciálja a jövedelmeket, a munkaerőpiacot.

E hatások új adottságokat, erőforrásokat értékelnek fel, mindenek előtt a tágran értelmezett *fekvést*, ami makroregionális és településeken belüli dimenzióban egyaránt előtérbe helyezi a gazdaság térbeliségét. Más tényezők - például a szellemi potenciál - a prognosztizált szerepükhöz képest rövid távon még nem mutatkoznak elsőrendű dinamikhordozónak. Egyértelmű leértékelődés az osztályrésze a piacát veszített anyag, energia- és élőkönnyű tömegtermelésnek, kialakítva ezáltal a talán legnehezebben orvosolható krízisjelenséget a *térségi depressziót*. Világosan nyomonkövethető a mai folyamatok legnyilvánvalóbb előképének tekinthető félprivát városi kisvállalkozásokat eredményező, nyolcvanas évekbeni „kisvállalkozási boom” hatása. A városi átalakulás ennek bázisán rendelkezik viszonylag széles alapokkal. Azok a térségek, településtípusok (pl. a „szocialista” városok), amelyek ebben az időszakban nem indultak el egy vállalkozásorientált, differenciáltabb gazdasági szerkezet irányába mára kritikus helyzetbe kerültek.

Míg a rendszerváltozás első évei regionális folyamatait elemző tanulmányok még csak viszonylag nagy bizonytalansággal, *megindult* tendenciaként jelezhetők a differenciálódási folyamatokat, ma ezek egyértelmű kiteljesedését, *az új térszerkezet „megmerevedését”* igazolják az aktuális elemzések (Cséfalvay Z. 1995).

A relatíve dinamikus térségek (a főváros és környéke, a nyugati országrész s néhány vidéki város) minden jel szerint - a maguk önmagában is tagolt jellemzőivel együtt is - mára kiépítették azoknak a struktúráknak az alapjait, amelyek e zónák felértékelődött belső adottságait (fekvési előnyeiket, piaci súlyát és vonzását, innovatív erejét) képesek lehetnek kihasználni.

Kiterjedt területei az országnak azonban ma is régi gyökerű vagy újonnan kialakult bajokkal küzdenek („problematikus” térségek), s ezek pozícióján *a területfejlesztési politika - válságkezelő hangsúlyai dacára - lényegében semmit sem tudott javítani* (Tiszántúl, Észak-Magyarország).

E szélső pólusokhoz képest ugyanakkor a több milliós népességet átfogó „szürke” zónákban az ország középső területein a viszonylagos stabilitáshoz még elegendő, de az előrelendüléshez már kevés volt a mobilizált társadalmi-gazdasági forrás.

A piacgazdasági időszak területi folyamatainak meghatározó tendenciája a többemű és többszintű differenciálódás. Ez a társadalmi feszültségekkel terhes folyamat egy feltartóztathatatlan tendencia megjelenése, ami abban a pillanatban indult útjára, amikor a társadalom a piacgazdasági modellhez való visszatérés mellett döntött a négy évtizedes szocialista kitérő után. *A területi differenciálódási szakasz lényegében a területi arányok helyreállítási periódusa.*

A "helyreállítási periódus" közgazdasági fogalma (*Jánossy F. 1975*) hosszú távú fejlődési trendet feltételez a gazdasági növekedésben (fejlődésben), amely trend alapvető hajtóereje nem rövidtávú konjunkturális gazdasági tényezőkben, hanem mélyebb társadalmi determinációkban feltételezhető, amelyek talán legszorosabb kapcsolatban a népesség "fejében és kezében" több generáción keresztül felhalmozódott szellemi tőkében kereshető. Trendvonal, törvényszerű fejlődési pálya azonban nem csak az egyes országok globális gazdasági fejlődésében feltételezhető, hanem a gazdaság, a gazdasági fejlettség regionális arányaiban is.

A hatvanas évek elejére visszanyúló empirikus alapú nemzetközi összehasonlító vizsgálataink (*Nemes Nagy J. 1987*) karakteres kapcsolatot mutattak ki a gazdaság fejlettségi szintje és regionális differenciáltsága között. A kapcsolat a prekapitalista időszaktól a mai legfejlettebb országok fejlettségi szintjéig lényegében egy fordított U alakú összefüggést jelent az országos gazdasági fejlettség és a belső regionális differenciáltság nagysága között

E kutatások a hatvanas-nyolcvanas évek közötti periódusra vonatkozó regionális egyenlőtlenségvizsgálat alapján azt - az adott pillanatban alig megkérdőjelezhetően pozitív - jellemzőt hozták felszínre, hogy a vizsgálatban szereplő kelet-közép-európai szocialista országok a velük nagyjából azonos fejlettségi szinten álló piacgazdaságokhoz képest *regionálisan kiegyenlítettebb*, kevésbé tagolt térszerkezetűek voltak, a gazdasági fejlettség regionális szóródása szignifikánsan kisebb volt ezekben az országokban.

Ma már egyre világosabban látszik, hogy épp ez, az adott szakaszban pozitív jegynek minősülő jellemvonás jelenítette meg a regionális fejlődés "trendvonaláról" való

letérést, mivel a viszonylagos kiegyenlítettség nem nyugodott stabil reálbázison. Reáltartalmát tekintve a „szocialista közeledés” elsődlegesen abban különbözött a piacgazdaságok nivelláló regionális folyamataitól, hogy teljesen eltérő volt domináns ágazati tartalma. Míg *a fejlett piacgazdaságokban a közeledés alapvető hordozója a gazdaság terciarizálódása*, a népességarányokhoz a primer és szekunder szektornál jóval szorosabban kötődő ágazatok tényerése, a szocialista országokban szó sem volt ilyen irányú reáltartalomról, hisz épp a tágan értelmezett infrastruktúra volt a leginkább háttérbe szorított szektor. Itt a viszonylagos kiegyenlítettséget a túldotált - a nemzetközi eladósodás árán finanszírozott - termelő ágazatok (lásd nehézipar), a tömegtermelés, a nivellált bér- és jövedelemviszonyok eredményezték elsődlegesen.

Mindebből az is következik, hogy miközben szinte döbbenet figyeljük a rendszerváltozás meghatározó regionális fejlődési tendenciáját, a markáns és többdimenziós differenciálódást, tudatában kell lennünk annak, hogy ez a tendencia lényegében nem más mint a regionális arányok "helyreállítása", s ebben az értelemben - a gazdasági növekedés ütemétől lényegében függetlenül - *legalább középtávú "helyreállítási periódusra" kell a regionális fejlődésben felkészülni, ami egészen addig meghatározóan a regionális differenciálódást jelenti, míg a gazdaságban a fejlett piacgazdaságokra jellemző reálarányok helyre nem állnak*, azaz a termelőágazatok helyét a terciar és kvaterner szektorok veszik át. E szektorok aránynövekedése már ma is nyilvánvaló trend, az ország gazdasági szerkezete azonban még nem billent szerkezeti értelemben át, hisz tényszerűen igazolható, hogy a mind a gazdasági növekedést általában, mind az ezt alapjaiban meghatározó külgazdasági kapcsolatrendszer, exportszerkezetet ma még mindig alapvetően a nagyipar produkciója és a mezőgazdasági termékek uralják, noha dinamikájukat tekintve épp a gazdaság többi része mutat pozitív vonásokat. A mérhetően jelenlévő terciarizálódás sajátos vonása ugyanakkor az átmenetben, hogy a széles tevékenységi kört átfogó szférának itt és most épp azok a szegmensei - pénzügyi és gazdasági szolgáltatások, *a kiépülő piacgazdaság „szervezeti infrastruktúrája”* - a legdinamikusabbak, amelyek a kialakulási szakaszukban maguk is polarizáló hatásúak (a nagyvárosokhoz kötődnek). Erőforrás és határozott irányvétel híján az elmúlt években - míg a telefóniát dinamikus és decentralizációt is hordozó fejlődés jellemzi - a térkapcsolatok legnagyobb gátját jelentő közlekedési elmaradottság alig enyhült, sem a fejlődési igényekkel, sem a felduzzadt motorizációs eszközállománnyal nem volt képest lépést tartani. A szolgáltató szektornak azok az elemei, amelyek jellemzően a területi közeledést viszik előre - pl. az oktatás, egészségügy - épp visszaszorulóban vannak. A terciarizálódás kiegyenlítő hatása szempontjából mérlegre téve a napjainkban előkészülete alatt lévő *államháztartási reformot* előrejelezhető, hogy ez a folyamat sem a kiegyenlítő, hanem a további polarizálódás irányába hat, a főváros például - amely potenciálisan a legnagyobb érintettje a költségvetési kiadások visszafogásának - vélhetően képes lesz minden tekintetben kifejtettebb „kínálata” bázisán a kedvezőtlen hatásokat kivédeni, míg az arányaiban kevésbé érintett kisebb települések esetében erre alig lesz mód.

A fejlett piacgazdaságok esetében - ez ugyancsak bizonyított tény - a jelzett ágazati-strukturális reálbázis (terciarizálódás) mellett kétségtelen el nem hanyagolható szerepe volt a kormányzati *regionális politikának*, amely - szemben a szocialista országok jellemzően iparosításközpontú területfejlesztésével - a reáltartalmakkal

szinkronban ugyancsak elsődlegesen a tercier és kvaterner ágazatokban (az infrastruktúrában) jutott kiemelt szerephez.

Centrumok és perifériák (fogalmi keretek)

A centrum-periféria fogalom párt a társadalmi tagozódás leírására alkalmazva érdemes megkülönböztetni legalább három, egymással *összekapcsolódó*, de egymástól *el is való* jelentését, tartalmát.

A *helyzeti (földrajzi)* centrum-periféria kettősség magja a *helyzeti, lokalizációs* megosztottsága a térelemeknek. Itt lényegében a matematika középpont-határ fogalom párával rokonítható a jelentés. A centrum itt jellemzően egy kitüntetett hellyel azonos, míg a periféria külső, peremi zónát (peremhelyzetű településeket) jelent. E jelentésben a centrum az a pont, amely az adott halmaz (tér) többi pontjához összességében a legközelebb van, míg a perifériák a legtávolabbi pontok helyei (Ezt a relációt modellezi *Klein, K.E. 1980* az egység négyzet középpontjának illetve sarokpontjainak a többi ponttól mért távolsága alapvetően különböző eloszlásával). A centrális helyzetben lévő pontból általában a legkisebb ráfordítással érhető el a tér összes többi pontja.

A *fejlettségi (gazdasági)* centrum-periféria viszony középpontjában a *gazdasági fejlettségi* dualizmus megosztó relációja áll. A földrajzi térre vetítve e viszonyt a centrumok a fejlett, a perifériák az elmaradott térségekkel azonosíthatók. E jelentéshez kapcsolható a centrumtérsegek illetve a perifériák belső strukturális különbözősége, ami reagáló és megújulási képességeikre is hat (A strukturális elkülönülést hét dimenziót kiemelve *Rechnitzer J. (1993)* a kilencvenes évek eleji gazdasági mozgásokat vizsgálva jól érzékelteti).

A *hatalmi (társadalmi)* centrum-periféria viszony lényegét a két pólus között kimutatható *függés*, hatalmi, érdekérvényesítési egyensúlytalanság adja. Ebben a jelentésben a centrum-periféria viszonyhoz azt működtető társadalmi mechanizmusok, intézmények kapcsolódnak.

A centrum-periféria duál mindhárom jelentésben relatív és többszintű kapcsolatot jelent. Az egy adott szinten centrum szerepet betöltő hely, gazdálkodó egység, társadalmi csoport intézmény egy más viszonyrendszerben periférikus lehet (jellemzően az is, mivel „abszolút” értelmű centrumok nincsenek). Nemcsak abszolút, de örökérvényű pozíciókról sem beszélhetünk. A centrum perifériává válásának épp a regionális fejlődés adja a legtipikusabb példáját: a térségi *depressziót*.

A regionális vizsgálatokban e jelentéstartalmak önmagukban is megjelennek. A földrajzi perifériát elemzik például azon - épp a határok szerepének csökkenése nyomán Nyugat-Európában manapság a regionális kutatás fókuszában lévő - kutatások, amelyek a határmenti zónákat vizsgálják (*Ratti, R. 1991*). A fejlettségi tagoltság a regionális politikák központi kategóriája. A centrum-periféria relációkat létrehozó függési viszonyrendszer a világgazdaság térbeli elrendeződésének leírására jól alkalmazható modell.

Igazából figyelmet azonban a három jelentés viszonyának, egybeeséseinek, eltéréseinek firtatása érdemel. Legalább ugyanannyi példát találunk ugyanis arra a relációra, amikor a három jelentéstartam szerint meghatározható centrum-periféria rendszerek fedik egymást, amikor azonosak a vizsgált térben a földrajzi, gazdasági és társadalmi centrumok illetve perifériák, mint arra az esetre, amikor a három jelentésben eltér. Esetenként kifejezetten ütközik is a két térelem, nem a földrajzi centrumok a fejlett magterületek, s nem a fejlettebb zónák a hatalmi központok. A fejlettségi és hatalmi centrum-periféria relációk egybeesés által generált mechanizmusokra J.Friedmann nyomán *Rechnitzer J.(1994)* hoz példát (i.m. 167.p.), az ellentétes viszonyra a Szovjetunió illetve a Kelet-Közép-Európai szocialista országok relációjában *Probáld F. (1994, i.m. 362.p.)* utal, amikor rámutat arra, hogy e régióban a hatalmi centrum gazdasági fejlettségét tekintve elmaradt a politikai-katonai alárendeltségben lévő, függő perifériától. Ez a viszonyrendszer azért alakul így, mert tulajdonképp három önálló teret is konstruálunk akkor, amikor a fenti jelentéstartalmakat megjelöljük: *a földrajzi (fizikai), a gazdasági és a társadalmi teret*, amelyeket más és más térelemek, társadalmi szereplők generálnak.

Mivel a formálódó új hazai térszerkezetnek alapvető vonása az, hogy legfontosabb térségi elemei (a dinamikus zónák és centrumok illetve a stagnáló, depressziós és elmaradott perifériák) között ma még *minimálisak az interaktív kapcsolatok*, a függést a centrum-periféria viszonyrendszer középpontjába tevő értelmezésnek a mai belgazdaságban kicsiny a magyarázóereje. A pozitív pólus érdemi vonzást a többi térségre nem gyakorol, alapjaiban saját adottságait hasznosítja, hiányzó erőforrásait pedig külföldről meríti, a periféria is elsődlegesen saját adottságaitól a külső (világpiaci) viszonyrendszertől függ. Ezek a térségek aktuálisan abban a paradox helyzetben vannak, hogy csak akkor lenne elmozdulási esélyük, ha képesek lennének maguk is „centrumként” funkcionálni. Mindez szorosan összefügg azzal, hogy radikális fordulat következett be a magyar gazdaság szervezetrendszerében, a hatalmi-szervezeti függést modellszerűen képviselő többtelephelyes nagyvállalati szervezetrendszer (*Barta Gy.1990*) szétesett. Vagy a vállalati központok vagy a függő telepek szűntek meg, vagy elszigetelt kis egységként önállósultak vagy jellemzően egy multinacionális cég kívülről vezérelt fiáléivá privatizálódtak. A belső kiszolgáltatottság elszigetelődéssé vagy *külső* kiszolgáltatottsággá változott, az átmenetben a belgazdasági hatalmi, függési centrum-periféria viszonyrendszer háttérbe szorult. (A nagy külföldi cégek hazai bedolgozóinak növekedése jó mérőszáma lehet piaczgazdasági kapcsolatrendszer belső hatásainak mérésére.)

A tanulmány empirikus elemző részében a helyzeti és a fejlettségi centrum-periféria viszonyrendszer együttlétezése által az *1.táblázat* egyszerű modelljében összefoglalható sajátos *régiótípusok* mai hazai megjelenésére mutatunk példákat.

		Fejlettségi	
		centrum	periféria
Helyzeti	centrum	<i>Központi mag</i>	<i>Belső periféria</i>
	periféria	<i>Dinamikus perem</i>	<i>Külső periféria</i>

1. táblázat Régiótípusok a helyzeti és fejlettség centrum-periféria viszonyrendszerben

Földrajzi és fejlettségi centrum-periféria relációk a piacgazdasági átmenetben

Területegységek

A földrajzi és a gazdasági centrum-periféria viszonyrendszer kapcsolatainak empirikus bemutatására - a piacgazdasági átmenet regionális folyamatait átfogóan elemző kutatáson belül (Nemes Nagy J.1995) - a gazdaság térbeli tagozódását sajátos területi egységekben, a határmenti területeket és az ország belső térségeit összehasonlítva elemeztük.

Hét határzónát és négy belső régiót jelöltünk ki az elemzésben:

Osztrák-szlovén határmente(7): Körmend, Szentgotthárd, Szombathely, Kőszeg, Sopron, Mosonmagyaróvár, Kapuvár városkörzetek

Nyugat-szlovák határmente(5): Győr, Komárom, Tata, Nyergesújfalu, Esztergom városkörzetek

Kelet-szlovák határmente(11): Vác, Rétság, Balassagyarmat, Szécsény, Salgótarján, Ózd, Putnok, Kazincbarcika, Edelény, Encs, Sátoraljaújhely városkörzetek

Ukrán határmente(4): Záhony, Kisvárd, Vásárosnamény, Fehérgyarmat városkörzetek

Román határmente(14): Csenger, Mátészalka, Nyírbátor, Debrecen, Berettyóújfalu, Biharkeresztes, Békés, Békéscsaba, Gyula, Mezőkovácsháza, Mezőhegyes, Battonya, Sarkad, Makó városkörzetek

Jugoszláv határmente(5): Szeged, Mórahalom, Kiskunhalas, Bácsalmás, Baja városkörzetek

Horvát határmente(8): Mohács, Siklós, Szigetvár, Barcs, Csurgó, Nagykanizsa, Letenye, Lenti városkörzetek

Az ország *belső*, nem határmenti területeit négy régióra osztottuk: *Központ* (Budapest és Pest megye), *Nyugat* (Dunántúl), *Kelet* (Alföld), *Észak*.

A határmenti illetve a belső térségek gazdasági állapotainak összehasonlítására kétfajta adatbázison - a regionális vizsgálatokban talán legszélesebb körben elterjedt, az elemzésekben szereplő jelzőszámokkal összefüggésben lévő, azokkal korreláló új komplex mutatók (faktorok) előállítására, s így az alapinformációk összevont értékelésére alkalmas többváltozós matematikai-statisztikai módszert - faktoranalízist alkalmaztunk (SPSS programcsomagot használva).

Egyrészt egy négy mutató vizsgálatot („gazdasági egészség”) végeztük el a 7 határmenti illetve a 4 belső térség aggregált jelzőszámaival. (A területegységek csekély száma itt nem teszi lehetővé lényegesen több változó bevonását az elemzésbe, a faktoranalízisnek ugyanis lényegi matematikai alkalmazási feltétele, hogy a megfigyelési egységek számának jelentősen felül kell múlnia a változókéét). Másrészt a 11 területegységet (7 határ-régió és 4 belső térség) egy 11 változós, városkörzeti szintű faktoranalízis („triadikus faktorterek”) városkörzeti értékei átlagaival is jellemeztük. Ebben az esetben már nem jelent korlátot a megfigyelési egységek száma - 182 városkörzet képezi az alapegységeket, minden 1993. jan.1.-én városi jogállással rendelkező településhez egy-egy körzetet rendelve. A 182 városkörzet közül összesen

55 sorolódik a határmenti térségek közé, ahol az ország népességének 28,2 százaléka él.

„Gazdasági egészség”

Az első elemzésben szereplő változókat és a faktorértékeket a 2. táblázat tartalmazza. (Itt a négy jelzőszám által magyarázott szórásnégyzet 83,8%, a „gazdasági egészség” faktor és a négy alapváltozó közötti korrelációk 0,95 és 0,84 közötti abszolút értékűek).

Térségek	Cégsűrűség* (cég/10e fő)	Vegyes- vállalatok aránya** (%)	Egy főre jutó adóköteles jövedelem*** (e Ft)	Munka- nélküliségi ráta**** (%)	„Gazdasági egészség” (faktorérték)
	CEGPOP93	WARA93	JOVPOP93	MNR9307	
Központ (Bp+Pest)	18,66	19,03	160,91	6,99	1,937
<i>Oszták-szlovén határmente</i>	8,11	24,46	123,03	7,32	1,026
<i>Jugoszláv határmente</i>	12,04	21,45	114,51	10,92	0,772
<i>Ny-szlovák határmente</i>	10,72	15,03	127,02	11,08	0,562
Nyugat (Dunántúl)	8,35	13,47	114,39	10,24	0,263
<i>Horvát határmente</i>	4,80	15,34	93,17	13,31	-0,368
Észak	6,77	7,28	103,51	14,14	-0,517
Kelet (Alföld)	6,75	9,94	91,79	14,81	-0,598
<i>Román határmente</i>	7,15	7,51	92,50	14,20	-0,619
<i>K-szlovák határmente</i>	4,98	8,34	90,69	18,60	-1,078
<i>Ukrán határmente</i>	2,87	6,90	72,22	17,22	-1,383

2..táblázat A határmenti körzetek és a belső térségek „gazdasági egészsége” (1993)

* Vállalkozási nyereségadókat fizető cégek **Vegyesvállalatok a vállalkozási nyereségadókat fizető cégek között *** Személyi jövedelemadó-bevallások alapján **** 1993. július

A „gazdasági egészség” komplex mutatójában a régiók között az élen egy belső terület egység, a *Központi térség* áll, kiemelkedően magas faktorértékekkel, ezt azonban három határmenti zóna, az *oszták*, a *jugoszláv* és a *nyugat-szlovák határmenti sáv* követi, amelyek mindegyike megelőzi a Dunántúl belső térségeit is. Ez a három földrajzi értelemben periferiának minősülő térség (mindenek előtt az *oszták határmente*) a gazdasági aktivitás terében centum-pozíciójú. Az *oszták határmente* elsősorban az alacsony munkanélküliségi rátának valamint a vegyesvállalatok magas arányának köszönheti kedvező pozícióját, a *jugoszláv határmenti régió* a kiemelkedő vállalkozásaktivitást tükröző cégsűrűségben tűnik ki, a *dunamenti, Nyugat-Szlovákiával határos iparosodott térségekben* az adóköteles jövedelem átlaga ugrik ki.

A déli és keleti határregiók - a *jugoszláv határszakaszt* kivéve - az átlagnál kedvezőtlenebb jellemzőkkel rendelkeznek. Közülük a *horvát határmente* sem éri el az átlagot a komplex mutatóban, összességében azonban mind az *alföldi*, mind az *északi belső térségeket* megelőzi. A *román határmente* nem különül el lényegesen az *alföld belső területeitől*. A *Kelet-Szlovákiával* illetve az *Ukrajnával határos térségekre* összességükben az jellemző, hogy nemcsak az ország többi térségeinél, hanem belső háttérterületeiknél is jóval kedvezőtlenebb helyzetűek, mind az egyedi mutatókat, mind a komplex faktorértéket tekintve. E két térség esetében a földrajzi és a gazdasági periferikus pozíció egybeesik. A számítási eredmények ugyanakkor azt jelzik, hogy az *északi és keleti országrész belső* illetve *külső (határmenti) zónái*

egyaránt periférikus helyzetűeknek minősíthetők e térségekben *összeolvad a „belső” és „külső” periféria.*

Triadikus faktortér

Áttérve a differenciáltabb értékelésre módot adó második elemzési fázis eredményeinek bemutatására a fenti alapséma megerősítést kap, kiegészülve az egyes térségek sajátos szerkezeti jellemzőivel.

Az elemzés kiindulópontját itt is lényegében ugyanaz a négy jelzőszámcsoport alkotta, mint ami az előző fázisban - egy-egy tipikus jelzőszámmal reprezentálva - az összegző, „gazdasági egészség” faktort eredményezte. Ez a négy változócsoport az alábbi volt:

- a vállalkozási aktivitás, a gazdasági szereplők (cégek) területi jellemzői
- a személyi jövedelemadó mutatószámai
- a munkanélküliség területi adatai
- a külföldi tőke eloszlása, a vegyesvállalatok térszerkezet

E négy jellegzetes jelenségcsoportot többféle mutatószámmal reprezentálva, több kísérleti és iterációs fázis után - kiszűrve egyebek között a halmozódásokat, s így egyes tényezők túlértékelttségét - végül is *tizenegy*, egymástól tartalmában jól elváható jelzőszám alkotta az elemzés alapját (az alapváltozók listáját, jelentését és forrásait lásd a *3.táblázatban*).

<i>A változók</i>	<i>A változó tartalma</i>	<i>Mérték</i>	<i>Év</i>	<i>Forrás</i>
NJOPOP93	Egy lakosra jutó nettó (adózott) jövedelem	ezer Ft	1993	Személyi jövedelemadó APEH-PM
ADFPOP93	Adófizetők aránya	%	1993	Személyi jövedelemadó APEH-PM
JOV9390	Adóköteles jövedelem növekedése	%	1990-93	Személyi jövedelemadó APEH-PM
MNR9307	Munkanélküliségi ráta	%	1993. július	Regisztrált munkanélküliek - OMK
VALADF93	Főállású munkaviszonyon kívüli jövedelemmel rendelkezők	%	1993	Személyi jövedelemadó APEH-PM
EGYV92PO	Egyéni vállalkozások sűrűsége	db/10e fő	1992	TSTAR-1992, KSH
W93POP	Vegyesvállalatok sűrűsége	db/10e fő	1993	Vállalkozási nyereségadó PMGII
CEGPOP93	Vállalkozási nyereségadót fizető cégek sűrűsége	db/10e fő	1993	Vállalkozási nyereségadó PMGII
KKKTOA93	Külföldi tőke a kettős könyvvitelű cégek jegyzett tőkájében	%	1993	Vállalkozási nyereségadó PMGII
KTOAKT93	Külföldi tőke a kettős könyvvitelű vegyesvállalatokban az aktív korú népességére vetítve	ezer Ft/fő	1993	Vállalkozási nyereségadó PMGII
WARA93	Vegyesvállalatok a vállalkozási nyereségadót fizető cégek között	%	1993	Vállalkozási nyereségadó PMGII

3. táblázat A városkörzeti faktoranalízisekben szereplő mutatószámok

E jelzőszámok faktoranalízise *három* korrelálatlan (ortogonális) önálló dimenzióját tárja fel a piaccgazdasági átmenet hazai térszerkezetének. A három faktor az alapváltozók által tartalmazott információ - szórásnégyzet - 77,1 %-át tömöríti.

A faktorelemzés három faktort jelöl ki - jól értelmezhető, egymástól világosan elváló és a hétköznapi tapasztalatokkal is jól egybeeső, jól azonosítható tartalmakkal. A három faktor - vagy miként a következőkben visszatérően nevezzük - a „három tér” a következő:

- 1) *A munkavállalói tér (GTFAK1)*
- 2) *A vállalkozói tér (GTFAK2)*
- 3) *A külföldi tőke tere (GTFAK3)*

A faktorok illetően azonosítása az alapváltozók és a faktorok közötti korrelációkon alapul (4. táblázat).

Alapváltozók	GTFAK1	GTFAK2	GTFAK3
	A munkavállalói tér	A vállalkozói tér	A külföldi tőke terének
	faktora		
Egy lakosra jutó nettó (adózott) jövedelem	.90816	.10966	.19500
Adófizetők aránya	.84029	.29342	.23633
Adóköteles jövedelem növekedése	.81936	.05018	.04126
Munkanélküliségi ráta	-.80209	-.24867	-.16270
Főállású munkaviszonyon kívüli jövedelemmel rendelkezők	-.08170	.86314	-.11004
Egyéni vállalkozások sűrűsége	.37859	.81229	.02468
Vegyesvállalatok sűrűsége	.41759	.72450	.37596
Vállalkozási nyereségadót fizető cégek sűrűsége	.56882	.60917	.23423
Külföldi tőke a kettős könyvvitelű cégek jegyzett tőkéjében	.10846	-.06818	.88923
Külföldi tőke a kettős könyvvitelű vegyesvállalatokban az aktív korú népességére vetítve	.13978	.04406	.88077
Vegyesvállalatok a vállalkozási nyereségadót fizető cégek között	.28051	.41305	.58429

4. táblázat A városkörzeti faktoranalízis korrelációs mátrixa (Rotált faktormátrix)
(Megj: A táblázatban **kiemelt (0,5 feletti)** korrelációs együtthatók jelzik azokat az alapváltozókat, amelyek dominánsan meghatározzák az egyes faktorok („terek”) tartalmát).

Az első faktor azért azonosítható a „*munkavállalói térrel*”, mivel épp azokkal az alapváltozókkal korrelál erőteljesen, amelyek a munkavállalói pozícióval függenek össze (*adózott jövedelmek szintje és dinamikája, adózók aránya, munkanélküliség*).

A második faktor (a „vállalkozói tér”) esetében a cégsűrűség, az egyéni vállalkozások koncentráltága, a főmunkán kívüli jövedelemmel rendelkezők aránya azonosítja - ez előző dimenziótól láthatóan eltérő tartalommal az új komplex változót.

A harmadik dimenzió (a „külföldi tőke tere”) a külföldi tőke, a vegyesvállalatok térségi súlyát kifejező változókkal mutatja a legerősebb kapcsolatot.

A három ortogonális (egymással nem korreláló) dimenzió közül a munkavállalói tér faktora tekinthető társadalom- és regionális politikai szempontból a legjelentősebb tartalmat hordozó térnek, az aktív népesség gazdasági pozícióit tükröző jellemzőket összpontosítja. Ez a faktor az adatrendszer információtartalmának mintegy felét fedi le. A vállalkozói tér illetve a külföldi tőke tere inkább egy-egy sajátos gazdaságszerkezeti dimenzióként fogható fel, amely az első térrel kombinálódva ad sajátos, a jövőbeni esélyeket is determináló karaktert az egyes térségeknek illetve településeknek.

A háromdimenziós rendszer értelmezéséhez világosan kell látni, hogy az egyes faktorok („terek”) nem azért válnak szét ebben az elemzésben, mert tartalmuk, az általuk leírt jelenségcsoportok különbözőek. A logika fordított: azért különülnek el, mert térbeli konfigurációjuk, regionális tagoltságuk különbözik. s az a tény, hogy e három, eltérő térsémájú dimenzióknak ilyen egyértelműen azonosítható a tartalma, épp a térbeliség rendkívül nagyerejű társadalomszervezési hatását jelzi.

A feltároló triadikus rendszer történetileg is megfelelően alátámasztható struktúrára utal az átment gazdasági térszerkezetében.

A „munkavállalói” tér szinte magától értetődően kínálja az analógiát a szocialista időszak „első” gazdaságával. A magas adózott (legális, megfogott) jövedelmek, a viszonylagos munkahely-stabilitás, amit e faktor pozitív értékei visszaadnak, ugyanis alapvetően azoknak a szektoroknak, gazdálkodási formáknak és tevékenységeknek a továbbéléséből adódnak, amely az „első” gazdaság gerince volt a múltban: a még talpon maradt nagyüzemi szféra, s a városi, alapvetően a költségvetésből finanszírozott ellátótevékenység. Ez a genetikus és történeti kapcsolat nyilvánvalóan kitűnik a munkavállalói tér konkrét térbeli tagozódásából is. A munkavállalói tér induló szerkezetét a rendszerváltozást követően legerőteljesebben az ipari tengely depressziója módosította.

Nem sokkal kockázatosabb, ha a „vállalkozói” tér esetében a szocialista időszak fél-privát „második gazdaságával” véljük fellelni a történeti összekapcsolódást. A térszerkezet ezt a kapcsolatot is egyértelműen igazolja. A magas faktorértékek itt a mezőgazdasági kistermelés magas intenzitású zónáira („falusi második gazdaság”), illetve a nyolcvanas évek első felében elindult kisvállalkozási boom („városi második gazdaság”) koncentrációs magterületeire (nagyvárosok, Balaton) utalnak vissza. Anélkül, hogy eltúloznánk, természetesen az is megállapítható, hogy a vállalkozási aktivitás, mint vitathatatlanul a piacgazdaság lényegéhez tartozó átstrukturáló folyamat, egyben a „második” gazdaság fél-legális („szürke”) karakteréből is átörökített működési elemeket, ami ugyancsak érv a genetikus kapcsolat megállapítása mellett. Ahogy a későbbiekben majd kitűnik a vállalkozásaktivitás térszerkezetében sajátos új elemek rakódtak az előzménynek tekinthető sémára („balkáni hatás”).

Valóban „ideális” rendszerré a hármas faktortér persze akkor válna, ha a harmadik faktor a „harmadik” gazdasággal lenne azonosítható. Miként az elmúlt rendszerben, úgy a piacgazdasági átmenetben is létezik (s mára nyilvánvalóbban is hat épp a nagy társadalmi-gazdasági átrendeződés és más hatások eredményeként) a „harmadik”, fekete gazdaság, ez azonban rendőri és igazságszolgáltatási eszközökkel is alig hozható felszínre, nemhogy egy többváltozós területi statisztikai analízissel. (Egy alaposabb kutatás induló hipotéziseként talán az lenne megfogalmazható, hogy a „fekete” gazdaság területi szempontból a nyílt gazdaság eloszlását követve, azzal összefonódva növeli a gazdasági erő és fejlettség regionális differenciáit).

A „külföldi tőke” tere így az előzmények, analógiák nélküli új dimenziójaként értelmezhető a mai gazdasági térszerveződésnek, valódi újdonsága épp azzal kap megerősítést, hogy térbeli tagoltsága a másik két dimenziótól független.

A három tér eltérő alapkarakterét és történeti-genetikus kapcsolódásait jól jelzi már a bennük legjobb helyzetűnek minősült 20-20 körzet egymás mellé helyezése is (5. táblázat). Mindhárom faktor élmezőnyébe csupán Budapest került be. Ez a tény is világosan jelzi, hogy a főváros egyedi minőséget képvisel az átmenetben: stabil átörökített szerkezeti elemekkel, rendkívüli vállalkozási intenzitással és erős tőkevonással. Szentendre, Szeged és Pécs képviseli az első két faktorban kiemelkedő helyzetű térségeket, Sopron és Martfű esetében pedig a stabil munkavállalói tér kapcsolódik az intenzív tőkevonással. A kisvállalkozások dominanciáját visszaadó vállalkozói tér illetve a nagy külföldi tőkekoncentráció együttes kiemelkedő értékére (a főváros kivételével) nincs példa. (A talán legmeglepőbb pozíció, a sárbogárdi körzet előkelő helyezése a külföldi tőke terében a térségben található nagy külföldi tőkeerejű szabadegyházi élelmiszeripari cégnek köszönhető).

Városkörzet	A munka-vállalói tér faktorértéke	Városkörzet	A vállalkozói tér faktorértéke	Városkörzet	A külföldi tőke terének faktorértéke
SZÁZHALOMBATTA	4,209	HÉVÍZ	6,227	SZENTGOTTHÁRD*	6,818
SZOMBATHELY*	2,073	FONYÓD	4,338	ESZTERGOM*	4,401
ZÁHONY*	2,059	BOGLÁRLELLE	3,641	SÁRBOGÁRD	2,383
PAKS	2,039	BALATONFÜRED	2,972	BUDAÖRS	2,374
VESZPRÉM	2,006	BALATONFÖLDVÁR	2,292	BUDAPEST	2,354
SIÓFOK	1,757	SIÓFOK	2,279	ASZÓD	2,211
ZALAEGERSZEG	1,603	BALATONALMÁDI	2,161	SÁRVÁR	2,133
DUNAÚJVÁROS	1,533	BUDAPEST	2,133	KÖRMEND*	1,811
SZENTENDRE	1,483	KESZTHELY	2,058	SIKLÓS*	1,781
DUNAKESZI	1,472	KISKÖRÖS	1,783	VÁC*	1,680
GYŐR*	1,442	SZEGED*	1,728	SOPRON*	1,663
BUDAPEST	1,438	TÚRKEVE	1,257	MARTFŰ	1,644
SZEGED*	1,416	MÓRAHALOM*	1,236	TOKAJ	1,612
SOPRON*	1,371	PÉCS	1,133	MOSONMAGYARÓVÁR*	1,517
BALATONFÜRED	1,358	KUNHEGYES	1,129	KŐSZEG*	1,507
PÉCS	1,291	BAJA*	1,061	NYERGESÚJFALU*	1,406
MARTFŰ	1,267	BATTONYA*	1,051	SZÉKESFEHÉRVÁR	1,306
SZOLNOK	1,201	SZENTENDRE	1,032	ÉRD	1,267

SZÉKESFEHÉRVÁR	1,184	KISTELEK	0,955	OROSHÁZA	1,240
MÓR	1,183	KISKUNMAJSA	0,892	NAGYKÁTA	1,188

5. táblázat A három faktortérben legjobb pozíciót elfoglaló városkörzetek

* Határmenti zónába tartozó körzetek

Már az egyes faktorterek élcsoportjába tartozó körzetek felsorolása is jól jelzi, hogy mind a határmenti, mind a belső területeken megtalálhatók gazdasági centrum-pozíciójú térségek, leginkább a *külföldi tőkevonzás* az, amelyben jelentős számú (9) határmenti zóna kerül ide, míg a kisvállalkozási aktivitás gócterületei közé a legkevesebb (4).

Ha most áttérünk a városkörzetei faktorértékek átlagai alapján a kijelölt 11 térség jellemzésére, a külső (határmenti) és a belső területek összesített jellemzőit tekintve azt mondhatjuk, hogy a két zóna egyik faktortérben sem különbözik élesen egymástól. Az „átlag” azonban ebben az esetben nagyon csalóka, hisz teljesen különböző fejlettségű és struktúrájú elemekből áll össze. Nézzük most ezeket a differenciákat (6. táblázat)

Térségek	Város-körzetek száma	Népesség 1993 (ezer fő)	A faktorértékek átlaga		
			Munka-vállalói tér GTFAK1	Vállalkozói tér GTFAK2	Külföldi tőke tere GTFAK3
<i>Határmenti körzetek</i>	55	2969	-0.15	-0.15	0.26
Oszttrák-szlovén határmente	7	381	0,96	-0,42	1,88
Ny-szlovák határmente	5	348	0,53	0,17	1,23
K-szlovák határmente	11	546	-0,66	-0,62	0,25
Ukrán határmente	4	172	-0,31	-0,64	-0,33
Román határmente	14	788	-0,48	-0,00	-0,56
Jugoszláv határmente	5	385	-0,25	0,97	0,03
Horvát határmente	8	349	-0,14	-0,28	0,19
<i>Belső térségek</i>	127	7560	0.05	0.07	-0.11
Központ (Bp+Pest)	16	2840	0,73	-0,10	0,42
Nyugat (Dunántúl)	46	2123	0,50	0,42	-0,02
Kelet (Alföld)	50	1753	-0,42	-0,04	-0,38
Észak	16	844	-0,34	-0,43	-0,08
Együtt	182	10529	0.00	0.00	0.00

6. táblázat A határmenti körzetek és a belső térségek a triadikus faktortérben

Az összes vizsgált térség közül egyedül a *Nyugat-Szlovákiával határos zóna* (a Győr-Esztergom sáv) városkörzetei azok, amelyek összességükben mindhárom faktortérben az átlagnál jobb helyzetűnek bizonyulnak. Az ellentétes póluson az *ukrán és a román határtérséget* találjuk, amelyek városkörzetei egyetlen faktortérben sem érik el az átlagos szintet. Ugyancsak minden faktortérben átlag alatti helyzetű az északi és az alföldi belső térség, ami arra utal, hogy e zónákban nem mutatható ki érzékletes „kitörési” pont.

Érdemes figyelni arra, hogy a külföldi tőke terében a határmenti térségek összességükben magasabb értéket kaptak, mint az ország belső területei. A

határmentiség abszolút előny a tőkevonzásban. Ezt az is jól jelzi, hogy míg az ország belső területei közül csak a Központi térségben magasabb a faktorérték (GTFAK3) az átlagnál, addig a keleti (ukrán, román) határzónákat kivéve a többi határmenti térség az átlagosnál erősebb tőkevonzást mutat. Az osztrák-szlovén illetve nyugat-szlovák határmenti térség a külföldi tőkevonzás faktorában a Központi térséget is megelőzi.

A munkavállalói és a vállalkozói térben - szemben a külföldi tőkevonzás terével - az ország *belső* térségeinek helyzete jobbnak mutatkozik a határmenti térségekéénél.

Egyértelmű megerősítést adja ez a vizsgálati út is a *jugoszláv* határmenti térség sajátos folyamatainak. Itt a *vállalkozásaktivitást* jelző mutatószám (GTFAK2), mintegy kétszerese például a Dunántúl belső területei (benne a balatoni térség) hasonló jelzőszámának.

Térségtípusok

A kijelölt nagy zónák illetve térségek jellemzői alapján megnevezhetők a földrajzi és a fejlettségi centrum-periféria reláció jellegzetes, összefüggő *nagytérségi típusai, példái*. Differenciáltabb tipizálásra van mód, ha az egyes *városkörzeteknek* a faktoranalízisekkel feltárt jellemzőiből indulunk ki. E két elemzési út eredményeit foglalja össze a 7. táblázat. (A *Függelékben* közölt faktorértékek alapján „centrumnak” minősítettük azokat a városkörzeteket, amelyek mind a gazdasági egészség faktorában, mindpedig a triadikus faktortér mindhárom dimenziójában pozitív faktorértékűek, „perifériának” pedig azokat a térségeket, amelyek minden dimenzióban negatív faktorértékkel rendelkeznek).

<i>Nagytérségek, zónák</i>	<i>Városkörzetek</i>
<i>Gazdasági centrumok a földrajzi centrumban (központi mag)</i>	
Központi térség	Budapest, Budaörs, Érd, Szigetszentmiklós, Székesfehérvár, Veszprém, Tapolca, Keszthely, Hévíz, Fonyód, Kecskemét, Hódmezővásárhely
<i>Gazdasági periféria a földrajzi centrumban (belső perifériák)</i>	
K- és É-Magyarország belső térségei	Nagykőrös, Enying, Sümeg, Lengyeltóti, Nagyatád, Hajdúhadháztéglás, Újfehértó, Hajdúdorog, Nyíradony, Jászapáti, Tiszalök, Tiszaföldvár, Szeghalom, Polgár, Karcag, Mezőberény, Jászberény, Sajószentpéter, Füzesabony, Szikszó
<i>Gazdasági centrum a földrajzi periférián (dinamikus perem)</i>	
Osztirák-szlovén és a ny-szlovák határmente	Győr, Sopron
<i>Gazdasági periféria a földrajzi periférián (külső periféria)</i>	
K-szlovák, ukrán és román határmente	Putnok, Kazincbarcika, Edelény, Encs, Kisvárd, Biharkeresztes, Berettyóújfalu, Sarkad, Csurgó, Barcs, Szigetvár

7.táblázat A centrum-periféria tagoltság jellegzetes típusa térségei a piacgazdasági átmenetben

A városkörzetek besorolása kapcsán érdemes felhívni a figyelmet néhány jellegzetességre.

A *központi magterületnek* minősíthető térségben a *főváros* mellett *csak három* más városkörzet (Budaörs, Érd és Szigetszentmiklós) faktorértékei pozitívak minden dimenzióban. E típusban mintegy mellék-centrumként egy *Balaton-menti dinamikus zóna* is megjelenik, s a keleti országrészből is centrumtérségnek minősül két délföldi (Kecskemét és Hódmezővásárhely körzete).

A *belső periféria* jegyei minden országrészben feltűnnek. Ide sorolódik a Központi térségből Nagykovács városkörzete, s a Dunántúl négy térsége. Az Alföldön már városkörzeti szinten is jóval kiterjedtebb a belső periféria, tízenkét, jórészt tiszántúli városkörzettel (Csongrád és Bács-Kiskun megyéből nincs belső perifériának minősülő térség). Az Északi régióban három városkörzetet minősít a mennyiségi osztályozás belső perifériának

A peremterületekről városkörzeti szinten - talán meglepő módon - csupán *Győr és Sopron* városkörzete kerül minden faktortérben az átlag fölé, aminek tükrében a dinamikus *perem* minősítést helyesebb talán a *dinamikus kapuk* terminológiával felváltani.

A *külső periféria* térségtípusába a Kelet-szlovák határzónából négy borsodi térség kerül, az Ukrán határsávból pedig egy. A Romániával illetve Horvátországgal határos térségek közül három-három körzet faktorértékei egyértelműen átlag alattiak, a jugoszláv határmente minden körzete legalább egy faktordimenzióban (jellemzően a vállalkozási aktivitás terében) az átlag fölé kerül.

Az alacsonyabb térségi aggregációs szinteken végzett vizsgálat a makrotagoltságnál mozaikszerűbb térszerkezetet tükröz, s világosan felbukkannak benne azok (a fenti felsorolásból hiányzó) térségek, amelyek *átmeneti jellegűek* abban a tekintetben, hogy gazdaságuk bizonyos elemeit tekintve centrum-jegyeket, mások periféria-vonásokat mutatnak. Ez egyben azt is jelzi, hogy *a polarizált centrum-periféria modellel nem fedhető le az ország egésze*. E népes és kiterjed csoporton belül külön figyelmet érdemel két sajátos térségtípus:

„*Esztergom-típusú*” fejlődésűek nevezhetők azok a térségek, ahol egy-egy kiemelkedően nagy külföldi tulajdonú vállalat települt le vagy alakult ki a privatizáció nyomán, de ennek jelenléte a lokális térségre tömeges dinamikát illetve érzékletes stabilitást, elsősorban a csekély munkaerőigény miatt ezidáig még nem hozott (lásd a névadó Esztergom, valamint, Sárbogárd, Szentgotthárd, Siklós, Tokaj vagy Nagykáta városkörzetét, ahol egy-egy nagy tőkét koncentráló vállalat jelenléte térségi szinten kritikus munkavállalói pozícióval párosul);

„*Százhalombatta-típusú*” fejlődésűnek nevezhetők a stratégia okokból fenntartott ipari nagyüzemek térségei, amelyeket - a vizsgálat időpontjáig - elkerült a külföldi tőke s a vállalkozási aktivitás is mélyen az országos átlag alatt van (a névadó Százhalombatta, valamint Záhony, Paks, Dunaújváros városkörzetei)

E két típus bizonyos értelemben az egész időszak átmeneti jellegének is látványos területi bizonyítéka, hisz míg az ipari jelleg összeköti őket, addig épp a rendszerváltozás központi kategóriájának tekinthető *tulajdon* mentén élesen elválnak egymástól. Hosszabb-rövidebb idő elteltével ez a dimenzió vélhetően háttérbe szorul majd, s a tulajdonszerkezettől függetlenül eldőlt, hogy egyik vagy másik térség a felzárkózó vagy a visszaeső régiók közé kerül.

A megjelölt térségtípusokon belül nem csak az átmeneti jegyekkel jellemezhető régiók jövője többséyes. Labilis jövőjű térségeknek tekinthető az átmenet sodrában dinamikus centrumjegyeket felmutató térségek némelyike is.

Kérdéses például, hogy a jugoszláv határmente vállalkozási aktivitása a legális gazdasági struktúrára is távlatos dinamizáló hatást gyakorol-e, vagy - egy remélt balkáni stabilizálódást követően - amilyen gyorsan betelepült, úgy vissza is áramlik az emigráns tőke. Ugyancsak kérdéses a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulójának legnagyobb vállalkozási gócterülete, a Balaton-menti térség jövője is, összefüggésben az idegenforgalom konjunkturális mozgásaival és a környezeti feltételek labilitásával.

Egyes szakértők e térséget már ma is válságzónának tartják, magam ezt a nézetet nem osztom, elsősorban azon megfontolásból, hogy a térség folyamatosan az országos közérdeklődés előterében áll, amiből következően érdekérvényesítési lehetőségei messze megelőzik más térségeit az országnak. Vélhetően komoly esélyei vannak a felzárkózásra a nyugati határmenté illetve a főváros között elhelyezkedő, ma még jóval inkább depressziós jegyeket felmutató Komárom-Esztergom megyei térségnek is, s hasonlóképp rövid távon eldőlhet a rendkívül heterogén, ugyanakkor dinamikus zónákkal körülölelt Veszprém megye egyértelmű „nyugati” csatlakozása is.

A keleti régiók perifériáinak jövője elsődlegesen a makroregionális közlekedési-kommunikációs infrastruktúra kiépítésének ütemétől függ. Ennek elmaradtával e térségek belső megújulására kevés az esély. Közvetett hatást csak a mai centrumtérségek gazdasági meglendülése hozhat, igaz csak annak árán, hogy a perifériák mai elszigeteltségét újra felváltja a néhány évtizeddel előtti függőviszony a maga közismert hátrányaival, de a mainál mindenképp nagyobb hozadékaival is. A hiányos belső infrastrukturális-kommunikációs viszonyrendszeren belül (amit a labilis keleti kapcsolatrendszer nem képes kiváltani) nem látom reális esélyét a szépen hangzó „innováció-orientált” fejlődésnek e térségekben. E fejlődési út, mint lehetőség ma leginkább a „külső erővel” is támogatott nyugati peremeken hordoz valós tartalmakat.

IRODALOM

Barta Gy.1990 Centrum-periféria folyamatok a magyar gazdaság területi fejlődésében (In: Tóth J.szerk *Tér-Idő-Társadalom*, MTA RKK, Pécs 170-190.pp)

Cséfalvay Z.1995 Hátország nélkül? A magyar gazdaság területi átrendeződése, 1989-1993 (In: *Rendszerváltozás és stabilizáció*, Magyar Trendkutató Központ, Bp., 29-54.pp.)

Jánossy F.1975 *A gazdasági fejlődés trendvonaláról*, Magvető, Bp.

Klein,K.E.1980 Theoretische Untersuchungen eines räumlichen Konkurrenzmodells zur regionalen Verkehrsverteilung, „*Regensburger Geographische Schriften*” Heft 15.

Nemes Nagy J.1987 *A regionális gazdasági fejlődés összehasonlító vizsgálata*, Akadémiai, Bp.

Nemes Nagy J.1995 *A piacgazdasági átmenet regionális folyamatai*, kutatási jelentés, kézirat

Probáld F.1994 Kelet-Közép-Európa és Délkelet-Európa (In:Probáld F.szerk. *Európa regionális földrajza*, Nemzeti tankönyvkiadó, Bp. 355-368.pp)

Ratti, R.1991 *Regioni di frontiera*, Banca di credito Commerciale e Mobiliare, Lugano

Rechnitzer J.1993 Az innovációk és a regionális politika (In: Kovács K.szerk. *Település, gazdaság, igazgatás a térben*, MTA RKK, Pécs, 271-299.pp.)

Rechnitzer J.1994 A regionális gazdasági növekedés elméletei (In: Rechnitzer J.szerk. *Fejezetek a regionális gazdaságtan tanulmányozásához*, MTA RKK, Győr-Pécs, 142-167.pp.)

Centrumok és perifériák a piacgazdasági átmenetben (Összefoglalás)

A tanulmány áttekinti a piacgazdasági átmenet magyarországi regionális folyamatainak meghatározó tendenciáit. A regionális tagozódás leírásakor a centrum-periféria modell három jelentését különbözteti meg: a helyzeti (földrajzi), a fejlettségi (gazdasági) és függési (hatalmi) relációkat. Empirikus területi statisztikai bázison, 1993. évre vonatkozó adatokkal faktoranalízist alkalmazva vizsgálja a centrum-periféria relációk jelenlétét az országban. Kimutatja, hogy a helyzeti (lokalizációs) és fejlettségi (gazdasági) centrum-periféria relációk kombinációjaként négy jellegzetes térségtípus jelölhető ki: a központi mag, a dinamikus peremek (kapuk), a külső határmenti perifériák és a belső perifériák. Számos átmeneti térség azonban nem sorolható be egyértelműen e kategóriákba. A főbb térségtípusok jellegzetes különbségeket mutatnak gazdaságuk átfogó, komplex állapotait tekintve (ezt a tanulmányban a „gazdasági egészség” faktorértékei mérik). Különbözik az egyes térségek helyzete a munkavállalói pozíciókat, a vállalozási aktivitást és a külföldi tőkevonrást tekintve is (e három tényezőt ugyancsak faktoranalízissel különíti el a tanulmány).